

minder os om, at vi alle har sammensatte identiteter og føler tilhørsforhold til mange forskellige kulturer, fællesskaber og sammenhænge. En skoleelevs identitet kan fx være bundet lige så meget op på en særlig musiksmag som på etnisk oprindelse, og sport kan betyde mere end religion.

AFKLARENDE SPØRGSMÅL FOR LÆREREN

Brug disse spørgsmål som del af forberedelsen på arbejdet med intoleranceproblematikker:

1. Har du oplevet modstand, eller forestiller du dig at kunne møde modstand, i forbindelse med undervisning om forskellighed og intolerance?
2. Overvej konkrete årsager til en sådan modstand og måder at håndtere den på.
3. Trækker klassen somme tider skel mellem os og dem? Overvej, om du har elever, der kan føle sig uden for det os, I taler ud fra.
4. Hvad er det 'normale' (majoritetsnormen) i jeres klasse – og kan det udfordres?
5. Tænk over, hvordan klassen som sådan kan arbejde med at blive mere bevidst om egne og andres fordomme.
6. Overvej, hvilke redskaber og kompetencer dine elever mangler til at håndtere fordomme og intolerance. Hvordan kan disse redskaber bedst udvikles?

ANVENDT LITTERATUR

Buchardt, Mette: "Skolens produktion af kultur og identitet" i Kristensen, Hans Jørgen: *Gyldendals Pædagogikhåndbog*, Gyldendal, 2011

Butters, Nanna B. & Bøndergaard, Jette T.: *At gøre kultur i skolen – Interkulturel praksis i historieundervisning*, Akademisk Forlag, 2010

Cowan, Paula & Maiteles, Henry (red.): *Teaching Controversial Issues in the Classroom. Key Issues and Debates*, Continuum, 2012

Jensen, Iben: *Grundbog i kulturforståelse*, Roskilde Universitetsforlag, 2005

Jensen, Iben: *Interkulturel kommunikation i komplekse samfund*, Roskilde Universitetsforlag, 1998

Larsen, Vibe: *Midt i en mangfoldighed af børn – pædagogiske svar på en multikulturel samfundsudvikling*, Dafolo, 2008

Osler, Audrey & Starkey, Hugh: *Teachers and Human Rights Education*, Trentham Books, 2010

KAPITEL 2

Det rummelige samfund

Den forskellighed, som karakteriserer det danske og mange andre samfund i dag, kan håndteres på mange måder. Dette kapitel handler om rummelighed som en tilgang til forskellighed. Det rummelige samfund er mere og andet end et tolerant samfund – for tolerance og intolerance er ikke hinandens modsætninger. I kapitlet ses der nærmere på de to begrebers relation til hinanden, og der argumenteres for, at både intolerance og tolerance er komplicerede størrelser, der ikke ubetinget repræsenterer henholdsvis det negative eller positive.

HVAD ER RUMMELIGHED?

Dette materiale ønsker at gøre elever mere bevidste om, hvordan vi trækker linjer og skel mellem mennesker, og om de konsekvenser, det kan have, at nogle er inde, mens andre er ude. Denne bevidsthed skal ruste eleverne til at navigere i et mangfoldigt samfund og selv arbejde for at skabe rummelige fællesskaber. En del af denne indsigt er erkendelsen af, at forskellighed ikke altid er nem at håndtere. Hverken når man selv skiller sig ud, eller når man skal leve sammen med nogle, som er anderledes end en selv. Selvom det er kompliceret at forholde sig til de forskelle, der er omkring os, er det et grundvilkår og noget, elever bør udvikle kompetencer til som borgere i et demokratisk samfund.

For langt de fleste mennesker er et intolerant samfund ikke et rart samfund at leve i. Mulighederne for at

Demonstration mod nynazisme i Sofia, Bulgarien, november 2013.

udfolde sig som menneske og blive accepteret for at være den, man er, er begrænsede. Modstykket til et intolerant samfund er et samfund præget af rummelighed. Det rummelige samfund er indstillet på og indrettet til forskellighed gennem lige rettigheder, adgang og muligheder for alle. Det rummelige samfund er kendetegnet ved accept, anerkendelse, ligebehandling, respekt, åbenhed og inklusion. Rummelige fællesskaber har dog også deres grænser, for ikke alt kan accepteres eller respekteres. Loven kan være med til at sætte disse grænser. I Danmark har vi

fx en racismeparagraf (straffelovens § 266 b), som forbyder nedladende eller hånende tale, der retter sig mod en persons eller gruppes baggrund, religion, seksualitet m.v. Andre grænser for rummelighed kan handle om mere eller mindre udtalte normer for rigtigt og forkert. Det kan være grænser, der signalerer nej til vold som udtryksform, undertrykkelse af kvinder osv.

INTOLERANCE I EN VERDEN AF FORSKELLIGHED

Der er udfordringer knyttet til at skabe rummelige fællesskaber i samfund præget af forskellighed – bl.a. kan intolerance udvikle sig som en negativ reaktion på forskelligheden. Intolerance er ikke et skarpt defineret begreb, men bruges i mange sammenhænge til at beskrive og forklare, hvad man overordnet kan kalde en negativ indstilling til 'den anden'. I dette materiale

forstås intolerance som vedvarende modvilje over for noget eller nogen, der opfattes som anderledes. Intolerance er karakteriseret af antipati, modstand, ubehag, afsky, frygt eller had og kan komme til udtryk i holdning såvel som handling. Det kan fx være hadefuldt tale, diskriminerende adfærd og samfundsstrukturer eller voldelige angreb. På den måde kan intolerance forstås som et paraplybegreb, der rummer fænomener og begreber (som stereotyper, fjendebilleder eller hadefuldt tale), der har som formål eller effekt at skabe splittelse mellem mennesker og fremstille nogle mennesker som mere værd end andre.

Intolerance har (ofte) sin baggrund i negative, fordomsfulde, forestillinger om en bestemt gruppe: Et overfald på en ung mand, fordi han er homoseksuel,

HVAD ER INTOLERANCE?

Intolerance er vedvarende modvilje mod noget eller nogen, der opfattes som anderledes. Intolerance er karakteriseret af antipati, modstand, ubehag, afsky, frygt eller had.

eller et påmalet hagekors på en jødisk gravsten er to forskellige eksempler på intolerance.

Intolerance og tolerance – hinandens modsætninger?

Mange vil associere intolerance med tolerance og opfatte de to som hinandens modsætninger: Intolerance repræsenterer det negative, tolerance det positive. Trods den sproglige lighed har de to ord en mere kompleks relation. I dag bruges tolerancebegrebet med meget forskellige betydninger. I dette materiale forstås tolerance som en måde at forholde sig til forskelle på, der indebærer, at man undlader at ændre på forskellene, selvom man kan have en negativ holdning til dem. Man kan sige, at tolerance er at acceptere noget modvilligt. Problemet med at bruge tolerance som mål for fx undervisning om intolerance er, at tolerance i denne optik ikke er ensbetydende med at respektere, inkludere eller anerkende. Tolerance er med andre ord sjældent mere end en minimumsambition. I stedet for at fremme ligebehandling skaber tolerance et ulige magtforhold, hvor majoriteten tolererer minoriteten. Og det er ikke rart at blive tolereret eller tålt, hvis ikke tolerancen følges af anerkendelse og accept.

Usikkerhed og frygt = intolerance?

Sociologen Søren Juul har beskæftiget sig med samfund og fællesskaber, der er karakteriseret af en

høj grad af usikkerhed og frygt. Han har undersøgt, hvorfor der oftere findes intolerance i den slags samfund end i mere stabile, trygge samfund. Hans konklusion er, at mange konflikter kan relateres til manglende anerkendelse af kulturelle og religiøse værdier og symboler. Intolerancen knytter sig til opløsningen af tidligere eksisterende fællesskaber og en grundlæggende usikkerhed overfor verden. Mange fællesskaber skabes på den måde af mennesker, der ligner hinanden, og som søger sammen af usikkerhed. Men fællesskaber baseret på frygt lukker sig let om sig selv og kan slå over i intolerance over for dem, som gruppen opfatter som anderledes og som en trussel.

TOLERANCE I HISTORIEN

Idéerne om tolerance opstod efter Reformationen og 1600-tallets religionskrige i Europa. Tolerancen blev alternativet til krig. I stedet for at slå 'de andre' ihjel eller forsøge at omvende dem, skulle man tolerere dem. Man skulle tåle eller udholde, at de troede på noget andet end én selv. Tolerance blev på den måde et redskab til at rumme den store religiøse diversitet, som kendetegnede Europa på denne tid.

MERE OM TOLERANCE

Se en kort forelæsning om tolerancebegrebet *Den liberale tolerance – og intolerance* ved Professor Per Mouritsen fra Århus Universitet (20:39 min.) på Vimeo (Link: <http://vimeo.com/25402107>).

Illustration af et korstogsangreb på Jerusalem. Middelalderens korstog blev foretaget af kristne styrker med et oprindeligt mål om at befri de gamle kristne lande i Mellemøsten fra muslimsk besættelse. Senere blev korstogene også rettet mod andre ikke-kristne.

TOLERANCE OG INTOLERANCE

Af Birgitte Schepelern Johansen, religionssociolog og adjunkt ved Københavns Universitet

Man skal ikke beskæftige sig længe med spørgsmål om forskellighed, racisme, fordomsfuldhed eller 'de andre', før ordene tolerance og intolerance dukker op. Men hvad dækker disse ord mere præcist over, og hvordan hænger de sammen?

At tåle og tolerere

Både tolerance og intolerance bruges på flere forskellige måder, men slår man op i en ordbog, vil man se, at ordet tolerance kommer af det latinske tolerare, der betyder at tåle. Intolerance, derimod, henviser til det ikke at kunne (eller ville) tåle. I hverdagsproglige

sammenhænge bruges ordene om mange forskellige ting, som vi kan eller ikke kan tolerere. I en politisk sammenhæng vil der oftest være tale om at tåle eller ikke tåle bestemte praksisser, livsformer eller identiteter, som på den ene eller anden måde betragtes som anderledes eller afvigende.

Tolerance som dyd?

Det ligger i ordets betydningshistorie, at tolerance typisk rummer et element af modvilje, antipati eller aversion, især når man taler om tolerance som en personlig indstilling til det anderledes. Der er noget, man ikke kan lide – en praksis, en holdning, en måde at være anderledes på, der byder én imod – ellers ville man ikke behøve at tåle det. I denne forståelse af

ordet behøver tolerance altså ikke at indebære hverken respekt, forståelse eller anerkendelse. Det betyder blot, at man tåler, at det anderledes findes. Netop af denne grund har flere forskere og politikere sat spørgsmålstegn ved tolerance som en dyd, vi bør efterstræbe, og tolerance som politisk redskab til at håndtere forskellighed. For tolerance indebærer ikke nødvendigvis, at vi indlader os på hinanden gennem åben samtale – også om de svære uenigheder og forskelle. I stedet lægger tolerance potentielt op til, at hver blot passer sig selv – og at vi hver især kan fastholde vores forestillinger om hinanden.

Tolerance og intolerance: betingede eller udelukkende

Ord og begreber er ikke fastlåste størrelser, men ændrer sig over tid og kan antage forskellige former. Derfor kan man i dag fx se, at ordet tolerance også bruges til at beskrive respekt for, anerkendelse af og åbenhed overfor den andens ret til at være anderledes. For at forstå de forskellige betydninger af tolerance og intolerance kan man skelne mellem to grundlæggende måder at tilgå begreberne og deres relation til hinanden. Den ene ser de to begreber som gensidigt afhængige af hinanden, den anden som begreber, der udelukker hinanden.

Friheden til at vælge

Man kan forstå tolerance som det forhold, at et styre eller en stat tolererer og måske ligefrem beskytter tilstedeværelsen af bestemte grupper af mennesker, ofte minoriteter. I denne forståelse har begrebet en meget lang historie. Men som moderne politisk fænomen plejer man at pege på oplysningstiden som dér, hvor de vigtige ting sker. Her forsøgte en række

liberale tænkere fra Baruch Spinoza (hollandsk filosof) over John Locke (engelsk filosof) til Immanuel Kant (tysk filosof) på forskellig vis at bruge tolerance til at gøre op med ideen om, at staten kunne bestemme befolkningens religion. I stedet skulle staten tillade eller tolerere forskellighed og dermed give folk friheden til at vælge deres egen tro, så længe de ikke brød den offentlige orden eller udgjorde en trussel mod statens stabilitet.

Grænser for tolerancen

I denne betydning er tolerance og frihed tæt sammenhængte størrelser, og derfor bliver det helt centralt at definere tolerancens grænser. For hverken en stat eller dens borgere kan gives frihed til hvad som helst! Fx kan en stat, ifølge John Locke, ikke tolerere religioner, der opfordrer til vold eller intolerance overfor andre religioner. Overfor sådanne religioner (som for Locke både gælder katolicisme og islam) bør staten være intolerant. Tolerance og intolerance betinger således hinanden: Tolerance må altid have en grænse, og intolerance overfor det moralsk uforsvarlige eller politisk farlige er derfor nødvendigt. Dette betyder også, at der på politisk niveau altid er en magtfuld instans, som sætter rammerne for, hvad der skal tolereres, hvad der skal værdsættes, og hvad der skal forbydes. Og endelig betyder det, at tolerance og intolerance er noget, vi både som privatpersoner og som politiske aktører alle støder på i vores liv, for så vidt som vi er væsener med moral og grænser.

En problematisk indstilling til det anderledes

I dag bruges ordet intolerance dog oftest på en lidt anden måde, nemlig som samlebetegnelse for en række af navngivne fordomme, såsom racisme,

antisemitisme, homofobi og lignende. I denne betydning knytter ordet an til en tradition, der især siden 1950'erne har forsøgt at forstå fordomsfuldhed som en særlig form for negativ og generaliserende indstilling til det anderledes, som vanskeligt lader sig ændre, og som farver ens grundlæggende opfattelse af bestemte kategorier af mennesker (fx jøder, homoseksuelle, sorte). Her er intolerance ikke længere noget, vi alle nødvendigvis møder dér, hvor vores tolerance ophører. Intolerance er en bestemt problematisk attitude overfor det anderledes, som mange i dag mener, at man bør bekæmpe.

For rummelig?

Hvor intolerance er den problematiske indstilling til det anderledes, bliver det at være tolerant eller udvise tolerance på tilsvarende vis betegnelse for en anden – og bedre – tilgang til det anderledes. Tolerance refererer i den optik til en bestemt attitude af rummelighed, åbenhed og respekt, primært overfor andres ret til at være anderledes, men også ofte overfor selve eksistensen af det anderledes. En sådan brug af ordet ses fx i FN's Erklæring om principperne for tolerance fra 1995, hvor det fremgår at: "Tolerance is respect, acceptance and appreciation of the rich diversity of our world's cultures, our forms of expression and ways of being human". I denne betydning af ordene ligger der altså en mere vidtrækkende værdsættelse af forskellighed. Der er dog en risiko ved at anvende tolerance i en så rummelig betydning, nemlig at den skjuler det forhold, at ikke alle måder at agere på eller alle måder at udtrykke sig på er hverken ønskværdige eller tilladelige. Man kan sige, at spørgsmålet om tolerancens grænser glider i baggrunden.

ANVENDT LITTERATUR

Huggler, Jørgen: "Om tolerance – at generindre et begreb" i Nielsen, Kurt m.fl. (red.): *Pædagogiske værdier og politik*, Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag, 2007

Huggler, Jørgen: "Tolerance og loyalitet", *Kristeligt dagblad*, 1. marts 2006

Institut for Menneskerettigheder: *It takes all kinds*, 2012

Juul, Søren: *Solidaritet – anerkendelse, retfærdighed og god dømmekraft*, Hans Reitzels Forlag, 2010

Krag, Helen: *Mangfoldighed, magt og minoriteter*, Forlaget Samfundslitteratur, 2007

KAPITEL 3

Fællesskaber

Alle mennesker har brug for at indgå i fællesskaber. Dette kapitel handler om fællesskabets betydning for individer og grupper og om reguleringen af fællesskabernes grænser – hvem lukkes ind, og hvem holdes ude? Hvordan spiller normer og magt ind i denne proces? Og hvordan er forholdet mellem majoritet og minoritet? Udover at kaste et blik på sammenhængen mellem fællesskaber og identitet ser kapitlet på medborgerskab som en måde at anskue fællesskab på. Hvad vil det sige at være medborger, og hvordan adskiller det sig fx fra at være statsborger? De danske jøders flugt til Sverige i oktober 1943 og civilbefolkningens hjælp til jøderne bruges som historisk nedslag til at illustrere, hvordan medborgerskabstanken kan udmønte sig i konkrete handlinger.

FÆLLESSKABER PÅ TVÆRS

Fællesskaber handler om at have noget til fælles – noget, der binder medlemmerne af fællesskabet sammen. Dette noget kan være alt fra røddefarvede pas til troen på samme gud, forkærlighed for dødsmetal eller opbakning til en bestemt fodboldklub. Nogle fællesskaber kræver noget meget specifikt for at blive medlem, fx et særligt statsborgerskab; for andre fællesskaber er grænserne mere flydende, og 'optagelseskravene' mindre direkte formuleret. Mange fællesskaber dannes på tværs af samfundsgrupper og kan eksistere inden for landegrænser, men også på tværs af nationer og kontinenter.

Den jødiske diaspora er et godt eksempel: Jødernes historie er præget af vandring og flugt, og derfor har

ETNOS- OG DEMOS-FÆLLESSKABER

Nationale fællesskaber forandrer sig hele tiden, men der er grundlæggende to forskellige slags: Etnos-fællesskabet, som handler om sprog, kultur, historie, traditioner og ofte religion, og demos-fællesskabet, som handler om politisk-demokratiske grundholdninger. Man kan sige, at det, der binder folk sammen i de to slags fællesskaber, er henholdsvis det kulturelle og det demokratiske. I etnos-fællesskabet er det typisk sådan, at de, der ikke deler flertallets historie og kultur, ikke er en del af fællesskabet. I demos-fællesskabet er der derimod plads til mange forskellige kulturer, men kun så længe de politisk-demokratiske spilleregler bliver overholdt. Ingen af fællesskaberne er således altfavnende.